

ЩОДО АДАПТАЦІЇ ІНСТИТУТУ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ДО СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ON THE ADAPTATION OF THE INSTITUTE OF MULTIPLE CRIMINAL OFFENCES TO THE STANDARDS OF EUROPEAN UNION LAW

Звенигородський О.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»

У статті з використанням відповідної методології встановлені особливості адаптації інституту множинності кримінальних правопорушень кримінального права України до стандартів права Європейського Союзу.

Враховуючи євроінтеграційні зусилля України та її статус кандидата на членство у ЄС, зазначено про пріоритетність завдання адаптації кримінального законодавства України, і, зокрема його інституту множинності кримінальних правопорушень, до кримінального права Європейського Союзу, що не відповідає сучасній доктрині європейського кримінального права, має суперечливе нормативне вираження та викликає ускладнення при кримінально-правовій кваліфікації.

Констатовано, що адаптація кримінального законодавства до *acquis communautaire* ЄС відбувається в Україні шляхом підготовки нового Кримінального кодексу України. Адаптацію слід розглядати у вузькому розумінні як процес приведення кримінального законодавства України та інших нормативно-правових актів у відповідність з положеннями договорів, принципів та директив ЄС у сфері безпеки та правосуддя.

Проаналізовано особливості кримінального права ЄС, та кримінального законодавства окремих країн-членів ЄС в частині регламентації інституту множинності кримінальних правопорушень. Вказано на наднаціональний характер кримінального права ЄС лише в частині криміналізації і пеналізації окремих видів кримінальних правопорушень та гармонізації з національними законодавствами країн-членів ЄС. Регламентація множинності кримінальних правопорушень у кримінальних кодексах країн ЄС або не містить дефініції множинності чи одиничного (єдиного) кримінального правопорушення, або по-різному диференціює її форми та види.

Аналіз положень проекту Кримінального кодексу України свідчить про його відповідність стандартам права ЄС у обранні моделі правового регулювання інституту множинності кримінальних правопорушень, що визначає множинність як вчинення двох чи більше проступків або злочинів; встановлює види множинності, якими є тільки сукупність або проступків, або злочинів (вчинення особою проступку та злочину не визнається множинністю); регламентує спосіб застосування правил кваліфікації та призначення покарання при вчиненні сукупності кримінальних правопорушень.

Ключові слова: кримінальне право, множинність кримінальних правопорушень, адаптація законодавства, право Європейського Союзу, *acquis communautaire*.

Using the appropriate methodology, the article, identifies the features of the adaptation of the institution of plurality of criminal offenses of the criminal law of Ukraine to the standards of European Union law.

Taking into account Ukraine's European integration efforts and its status as a candidate for EU membership, it is noted that the priority of the task of adapting the criminal legislation of Ukraine, and in particular its institution of plurality of criminal offenses, to the criminal law of the European Union, which does not correspond to the modern doctrine of European criminal law, has a contradictory normative expression and causes complications in criminal law qualification.

It is stated that the adaptation of criminal legislation to the *acquis communautaire* of the EU is taking place in Ukraine through the preparation of a new Criminal Code of Ukraine. Adaptation should be considered in a narrow sense as the process of bringing the criminal legislation of Ukraine and other regulatory legal acts into line with the provisions of treaties, principles and directives of the EU in the field of security and justice.

The features of EU criminal law and the criminal legislation of individual EU member states in terms of regulating the institution of plurality of criminal offenses are analyzed. The supranational nature of EU criminal law is indicated only in terms of criminalization and penalization of certain types of criminal offenses and harmonization with the national legislation of the EU member states. The regulation of the plurality of criminal offenses in the criminal codes of the EU countries either does not contain a definition of plurality or a single (the only one) criminal offense, or differentiates its forms and types in different ways.

Analysis of the provisions of the draft Criminal Code of Ukraine indicates its compliance with the standards of EU law in choosing a model of legal regulation of the institution of plurality of criminal offenses, which defines plurality as the commission of two or more offenses or crimes; establishes types of plurality, which are only a set of either offenses or crimes (the commission of an offense and a crime by a person is not recognized as plurality); regulates the method of applying the rules of qualification and imposing punishment when committing a set of criminal offenses.

Key words: criminal law, plurality of criminal offenses, adaptation of legislation, European Union law, *acquis communautaire*.

Постановка проблеми. Законодавство щодо функціонування Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері безпеки та правосуддя передбачає спільні зусилля країн-членів ЄС щодо заходів із запобігання та боротьби проти злочинності, координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів, а також взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та наближення норм кримінального права [1]. Адаптація кримінального законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу і відповідає змісту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [2, 3].

В установчих договорах ЄС використовуються терміни, що виражають різні рівні інтеграційних процесів,

зокрема: гармонізація, наближення, координація, адаптація. В контексті євроінтеграції України, у вузькому значенні, адаптацію законодавства визначають як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* (різновірневих джерел права ЄС) [3]. Ми підтримуємо позицію Н. В. Сюр, яка визначає адаптацію законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу (у широкому значенні) як послідовний процес наближення правової системи держави, включаючи законодавство, правотворчість, юридичну техніку, практику, правозастосування до правової системи Європейського Союзу відповідно до критеріїв, що висуваються Союзом до держав, які мають намір до нього приєднатися [4].

Серед інститутів кримінального права України, що потребують адаптації до стандартів ЄС, важливе місце

займає інститут множинності кримінальних правопорушень. Даний інститут є елементом доктрини, не має чіткого нормативно визначення і є комплексом норм, розташованих в межах генерального інституту кримінального правопорушення (розділу VII Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень» та окремих норм (ст. ст. 70–72 КК) розділу XI Загальної частини «Призначення покарання») [5].

Актуальність реформування досліджуваного нами інституту пояснюється тим, що з точки зору теорії кримінального права та кримінального законодавства: 1) відсутній критерій поділу множинності кримінальних правопорушень на види; 2) йому властива внутрішня неузгодженість, що породжує складнощі при кваліфікації множинності кримінальних правопорушень; 3) постанови пленумів Верховного Суду України щодо застосування множинності до окремих видів кримінальних правопорушень містять суперечливі роз'яснення [6]. Окрім вищезазначеного, у конструкції одиничних кримінальних правопорушень законодавцем не завжди враховуються їх специфіка у диспозиції кримінально-правових норм, що створює складнощі у їх відмежуванні від окремих видів множинності кримінальних правопорушень [7].

Правозастосовна практика свідчить, що у зв'язку із законодавчою регламентацією кримінальної відповідальності за повторність і сукупність кримінальних правопорушень виникли певні колізії в напрацьованій раніше практиці стосовно кваліфікації дій, що утворюють множинність кримінальних правопорушень. Узагальнення практики судових та правоохоронних органів свідчить про відсутність єдиної точки зору стосовно того, в яких випадках вчинення особою двох і більше самостійних кримінальних правопорушень належить кваліфікувати за ознаками повторності, а в яких – за ознаками сукупності, що призводить до неправильної кваліфікації кримінально протиправних дій особи, яка притягається до кримінальної відповідальності [8].

З точки зору адаптації інституту множинності до права ЄС виникає ряд питань щодо визначення стандартів права ЄС, вибору моделі регламентації інституту множинності кримінальних правопорушень, зокрема у проєкті нового Кримінального кодексу України.

Метою статті є встановлення особливостей адаптації інституту множинності кримінальних правопорушень до стандартів права Європейського союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку проблемних питань інституту множинності кримінальних правопорушень, а також окремих питань адаптації кримінального законодавства України до європейських стандартів здійснювали у своїх працях такі науковці, як Анакіна Т. М., Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Гуторова Н. О., Демидова Л. М., Дудоров О. О., Зінченко І. О., Зелінська Н. А., Колос О. В., Корнієнко В. В., Марін О. К., Навроцький В. О., Созанський Т. І., Стрижевська А. А., Стор Н. В., В. І. Тютюгін, Ус О. В., Устрицька Н. І., Федорчук І. М., Шевченко Є. В., Хавронюк М. І., Яковюк І. В. та інші. Водночас, у працях окремих вчених, повністю не були враховані тенденції щодо встановлення проблем адаптації інституту множинності кримінальних правопорушень до стандартів кримінального права ЄС.

Виклад основних результатів дослідження. Кримінальне право ЄС існує у рамках «третьої опори співробітництва» і представлено конвенціями, договорами, директивами, що за своєю конструкцією містять гіпотезу, тоді як диспозиція і санкція передбачені у національному кримінальному законі. У європейському праві не існує єдиної узгодженої системи норм кримінального права, однак ведеться робота щодо підготовки Європейського Кримінального кодексу (Corpus Juris) [9]. Особливістю національного кримінального законодавства держав-членів

ЄС є гармонізація підходів щодо визначення необхідного переліку і змісту суспільно небезпечних діянь та встановлення засад відповідальності за такі діяння [10].

Досліджуючи проблеми адаптації положень чинного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС М. І. Хавронюк визначає такі характерні риси останнього:

1) кожна держава має власне національне кримінальне право;

2) сфера кримінального права визнається «серцевиною» державного суверенітету, а тому криміналізація є обмеженою та суворо регламентованою;

3) ЄС може встановлювати обов'язок криміналізувати і пеналізувати лише певні діяння на наднаціональному рівні;

4) при цьому відповідні акти ЄС не мають прямої дії у державах-членах, а потребують обов'язкової імплементації у національне законодавство;

5) застосування норм кримінального права є прерогативою національних органів [11].

Серед основних актів кримінального права ЄС відсутні вказівки на уніфікацію інституту множинності кримінальних правопорушень, а тому кримінальні кодекси країн-членів ЄС по-різному його регламентують. Зокрема, при їх аналізі можливо виокремити такі особливості інституту множинності:

1) відсутня дефініція множинності кримінальних правопорушень (виключенням є лише КК Латвії);

2) у більшості європейських кримінальних кодексах закріплені сукупність та/або рецидив як форми множинності кримінальних правопорушень;

3) сукупність чи рецидив (з визначенням їх видів) розміщені або у розділах щодо сукупності кримінальних правопорушень (КК Нідерландів, Італії, Сан-Марино), або віднесені до особливостей призначення покарання (КК Бельгії, Болгарії, Естонії, Франції, ФРН, Швеції), або до обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність (КК Іспанії);

4) повторність (неодноразовість) як одна з форм множинності кримінальних правопорушень закріплена в кримінальному законодавстві лише окремих країнах-членах ЄС (КК Естонії, ФРН, Нідерландів);

5) кримінальні кодекси деяких країн-членів ЄС містять системоутворюючий елемент множинності – одичне (єдине) кримінальне правопорушення (КК Латвії, Польщі), або визначають його такі види, як продовжуване, триваюче чи складене кримінальне правопорушення (КК Латвії, Нідерландів, Італії, Сан-Марино) [12].

В чинному КК України інститут множинності, норми якого зосереджено у розділі VII «Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень», зазнав змін лише один раз у зв'язку з запровадженням інституту кримінального правопорушення та його видів (проступків та злочинів) в частині заміни: 1) назви самого розділу та 2) термінів «злочин» на «кримінальне правопорушення», «злочинного наміру» на «кримінально протиправний намір» тощо [13].

Відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 року було утворено Комісію з питань правової реформи, частиною якої стала Робоча група з питань розвитку кримінального права (далі – Робоча група), Діяльність цієї групи підтримується Консультативною Місією Європейського Союзу в Україні. На Робочу групу покладено низку завдань, одним з яких є підготовка нового Кримінального кодексу України. З 2022 по 2024 роки включно на офіційному сайті Робочої групи «Новий кримінальний кодекс» (newcriminalcode.org.ua) було представлено 35 варіантів проєкту КК. З точки зору досліджуваного нами інституту множинності слід зазначити його нормативне втілення, коли в первинних варіантах проєкту було сформовано розділ 2.8 «Множинність криміналь-

них правопорушень», що містив дефініцію множинності, встановлював її форми (сукупність та рецидив), а також визначення одиначного кримінального правопорушення та його видів.

Однак, з часом, розробники проекту нового КК відмовилися від деяких традиційних елементів інституту множинності, зокрема у контрольних текстах проекту КК станом на 30.01.2022 року – від визначення і видів одиначного кримінального правопорушення, а у варіанті проекту КК станом на 14.09.2023 року – від рецидиву як форми множинності. На даний час проект КК станом на 01.08.2024 року визначає, за принципом юридичної визначеності, множинність, як вчинення особою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів, а також визначає сукупність кримінальних правопорушень як єдину форму множинності, встановлює її кількісні (вчинення особою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів) та якісні (за жоден з яких її не було засуджено і за кожен з яких до особи підлягають застосуванню кримінально-правові засоби). Множинність виключається у разі вчинення особою проступку та злочину, а у разі сукупності кримінальних правопорушень мають застосовуватися передбачені цим проектом КК правила кваліфікації та правила призначення покарання [14].

Зміна у концептуальному підході Робочої групи щодо реформування інституту множинності у проекті КК зумовлена тим, що:

1) робочою групою передбачено окрему кримінально-правову кваліфікацію і окреме застосування кримінально-правових заходів за кожне вчинене кримінальне правопорушення, зокрема, якщо такі кримінальні правопорушення передбачені однією статтею або частиною статті Особливої частини;

2) розробники Проекту КК, при призначенні покарання за декілька кримінальних правопорушень, відмовилися від принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим, передбачивши правило складання покарань, призначених за кожне кримінальне правопорушення, в межах, передбачених законом;

3) на думку членів Робочої групи, факт вчинення кримінального правопорушення, за яке особа повністю відбула призначене покарання та (або) щодо неї були виконані інші кримінально-правові засоби, не повинен впливати на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а може враховуватися судом лише під час призначення кримінально-правових засобів [15].

О. К. Марін вважає, що проект КК України унормує лише один з можливих видів множинності кримінальних правопорушень, а тому, ставить питання щодо доцільності виокремлення у КК цього інституту саме як множинності кримінальних правопорушень – тобто щодо назви відповідного розділу проекту КК як «Сукупність кримінальних правопорушень». Ми погоджуємося з О. К. Маріним, що відсутність регламентації у тексті проекту КК України інших форм (видів) множинності, крім сукупності, не означає, що їх немає як явища кримінального права. На переконання вищезазначеного автора, у разі прийняття проекту КК України у запропонованій редакції окремі положення теорії кримінального права, можливо, потребуватимуть перегляду, або удосконалення потребуватиме редакція проекту КК [16].

На наше переконання, наявність у проекті КК положень щодо одиначного кримінального правопорушення та його видів надало б розділу 2.8. «Множинність кримінальних правопорушень» логічної завершеності, відповідності доктрині кримінального права, можливості уникнення суперечностей щодо тлумачення ознак його видів, ускладнень при кримінально-правовій кваліфікації.

Вибір даного концептуального підходу Робочої групи до формування інституту множинності кримінальних

правопорушень пояснюється ще й тим, що останній у повній мірі має відповідати певним принципам кримінального права ЄС, що визначені у розділі 1.2 проекту КК України.

Як зазначає А. В. Боровик, питання європейських стандартів щодо кримінального законодавства країн-членів ЄС потрібно розглядати крізь призму права ЄС, що має наднаціональний характер, йому притаманна вища юридична сила щодо національного права держав-членів, воно репрезентоване численними конвенціями і договорами, впливає на гармонізацію національних законодавств не тільки держав-членів, але й третіх країн [17].

Стандарти права ЄС передбачають встановлювати обов'язок криміналізувати і пеналізувати лише певні діяння наднаціональному рівні, а всі питання щодо структури кримінального законодавства, його доктрини тощо, у повній мірі належать до компетенції країн-учасниць. Виходячи з вищезазначених стандартів, Робоча група враховувала позитивний європейський досвід щодо законодавчого закріплення та регулювання інституту множинності кримінальних правопорушень, та отримала висновки національних та зарубіжних експертів щодо проекту КК України.

Висновки. Отже, виходячи з факту отримання Україною статусу кандидата на членства у ЄС, подальшим поступом євроінтеграційних процесів в Україні і виконанням завдань щодо адаптації всього законодавства України, в тому числі й кримінального, до стандартів права ЄС, слід констатувати таке.

1. Адаптацію кримінального законодавства України до права ЄС (*acquis communautaire*) слід розуміти у вузькому значенні як процес приведення КК України та інших нормативно-правових актів у відповідність з положеннями договорів, принципів та директив ЄС у сфері безпеки та правосуддя.

2. У кримінальному законодавстві України інститут множинності кримінальних правопорушень тривалий час не піддавався суттєвим змінам, що викликані невідповідністю його норм європейській правовій доктрині, суперечливістю (колізійністю) певних нормативних положень, ускладненнями при кримінально-правовій кваліфікації у правозастосовній практиці судових та правоохоронних органів, а тому вимагає відповідної адаптації до стандартів права ЄС.

3. Процес адаптації інституту множинності кримінальних правопорушень до стандартів права ЄС перебуває в стадії формування шляхом підготовки проекту нового КК України.

4. На даний час зміст інституту множинності у проекті нового КК України має відмінність від чинного КК України і відображає його такі кількісні і якісні ознаки, зокрема: а) множинність кримінальних правопорушень передбачає вчинення двох чи більше проступків або злочинів; б) видами множинності є тільки сукупність або проступків, або злочинів (вчинення особою проступку та злочину не визнається множинністю); в) при вчиненні сукупності кримінальних правопорушень застосовуються правила кваліфікації та призначення покарання.

5. Аналіз кримінального законодавства країн-членів ЄС щодо правової регламентації множинності кримінальних правопорушень свідчить, що інститут множинності не має узагальнених дефініцій, по-різному диференціює його форми та їх види, але, водночас, відповідає принципам та стандартам права ЄС.

6. Нові концептуальні підходи Робочої групи з підготовки проекту нового КК України щодо реформування інституту множинності кримінальних правопорушень ґрунтуються на положеннях Конституції України, міжнародного права, права ЄС, європейської доктрини кримінального права, сучасних досягнень науки кримінального права України та правозастосовної практики.

7. Виходячи з особливостей права ЄС (наднаціональний характер його приписів лише щодо криміналізації та пеналізації окремих видів кримінальних правопорушень, гармонізації національного кримінального законодавства країн-членів ЄС з правом ЄС, відносної автономності пра-

вових систем країн-членів ЄС), слід констатувати, що адаптація кримінального законодавства України, зокрема щодо вибору певного варіанту нормативного визначення змісту інституту множинності кримінальних правопорушень, в цілому, відповідає стандартам права ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 20.11.2024).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.11.2024).
3. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: затверджено Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
4. Сюр Н. В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження : атвореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2006. С. 131.
5. Зінченко І. О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм : навч. посіб. Харків : Право, 2017. С. 9.
6. Устрицька Н. І. Інститут множинності злочинів на сучасному етапі розвитку кримінального права. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 539–541.
7. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія. Харків: ФІНН, 2010. С. 7.
8. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (ст. 32, 33, 35 КК України) : Лист Верховного суду України від 01.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
9. Корнієнко В. В. Особливості кримінального права ЄС: теоретико-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 1. С. 496–500.
10. Анакіна Т. М., Чернозуб Л. В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 165.
11. Хавронюк М. І. Проблеми адаптації положень загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/article/havronyuk-m-i-problemy-adaptatsiyi-polozhen-zagalnoyi-chastyny-chynnogo-ta-perspektyvnogo-i113>
12. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 263–268.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n112>
14. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України (станом на 01.08.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
15. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Готорова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. ; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ. С. 111–112.
16. Марін О. Множинність кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 71–74.
17. Боровик А. В. Щодо європейських стандартів кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та їх запобігання. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 85, 2020. С. 22–29.